

הרב יהודה פליקס
ראש מכללת "אורות ישראל" אלקנה

חומר ורוח

בטור או"ח סי' י' בסימן העוסק בברכת אשר יצר מבאר בשם המדרש על הנוסח "ומפליא לעשות", וז"ל: "כי גדול אתה ועושה נפלאות, האדם דומה לנאד מלא רוח ואם יעשה אדם בנאד נקב כחודה של מחט, הרוח יוצא, והאדם מלא נקבים ורוחו משתמרת בתוכו. הרי עושה נפלאות". ובאמת עצם החיבור של גוף ורוח הוא פלא עצום ונשגב. החיים וכל הסובב אותנו בעולם מאופיינים ע"י פלא זה של חיבור חומר ורוח.

גאולה

בילקוט שמעוני על פרשת ויחי (סימן קנ"ז אות מה): "המלאך הגואל אותי - רא"א הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים. מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום". ההיקש בין גאולה לפרנסה הוא בכך שבפסוק הסמוך להמלאך הגואל נאמר האלקים הרועה.

בבראשית רבה (פרשה כ) ישנה אותה דרשה, אלא שפסוקי ההיקש שונים והם מתהילים פרק קלו: "ויפרקנו מצרינו וסמך ליה נותן לחם לכל בשר". לענין הפלאים שבגאולה הדבר פשוט, שהרי המזמור הזה הנקרא גם הלל הגדול. בתחילתו נאמר לעושה נפלאות גדולות, והפסוק ויפרקנו מצרנו בא כהמשך לכך, וכן בגאולת מצרים נאמר "נורא תהילות עושה פלא".

והנה בבראשית רבה (פרשה צו) על פרשת ויחי מופיעה דרשה זו בשינוי. במקום המלה "פלאים" כתובה המלה "כפלים". האם לפנינו טעות והנוסחה הנראית היא "פלאים", כפי שראינו שיש לכך משמעות לגבי גאולה, או שאפשר לקיים גם את הנוסחה של "כפלים"? לאור הנחתנו הראשונה שהחיים מאופיינים בחיבור החומר והרוח, הרי מתבררת ומתבהרת נוסחת "כפליים" היטב. "מה גאולה כפלים אף פרנסה כפלים".

גם לגאולה כלאדם יש שני צדדים. כפל פנים. ישנה גאולה גופנית וישנה גאולה רוחנית. הנצי"ב (שמות ו' ו') בענין ארבע לשונות של גאולה, מסביר שלפנינו ארבעה שלבים של גאולה. ושארבע לשונות אלו נחלקות לשתיים. שלש הלשונות הראשונות הן שלבי הגאולה החומרית. ואילו הרביעית היא הרוחנית.

בענין הגלות, מעיר הנצי"ב, התורה הזכירה שלשה שלבים של החלק

החומרי בלבד. הכונה למה שנאמר בברית בין הבתרים: "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. ועבדום. וענו אותם...". מענין שכל שלב של הגלות הוא יותר חמור וקשה מקודמו. בתחילה מתבטאת הגלות בעצם המציאות של היותנו בארץ שאינה שלנו. כלומר היותנו מחוץ לארץ ישראל. אחר"כ בא שלב של אבוד החרות. שלב העבדות. ואחר"כ בא שלב עוד יותר גרוע והוא שלב אבוד צלם האנוש שלנו תוך כדי סבל איום ונורא. היציאה מגלות חומרית זו מתחילה כמובן ביציאה מהמצב החמור ביותר אליו הדרדרנו. לכן ראשית נגאל מהסבל האיום וזהו שלב הגאולה הראשון של "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים", מהענוי והסבל. עכשיו שנפסקה צרה זו ואנו בעבדות בא שלב "והצלתי אתכם מעבודתם", ואחר"כ יבוא השלב השלישי שיחזירנו לארצנו ותפסק המציאות של היותו בארץ לא לנו; וזהו שלב "וגאלתי אתכם".

חנוכה

ידוע שחנוכה נקבע להלל והודיה על הניסים שנעשו לנו, על הצלתנו מהיוונים; ואילו נס פך השמן והדלקת הנרות שמונה ימים שמבטאים את התפשטות התורה שבעל פה זהו הדגש הרוחני של חנוכה. כלומר חג זה מבטא את החיבור של ניסי גוף ורוח וכל המסביר את ענין החנוכה רק בפן אחד כמבטא נצחון הרוח בלבד או כנצחון הגוף בלבד אינו מכוון לדעת חכמנו. עיון ברמב"ם בתחילת הלכות החנוכה מבהיר את האמור לעיל.

ברכות יצחק ליעקב

אחת התמיהות העיקריות בענין הברכות היא השאלה כיצד יצחק אבינו העולה התמימה שהתקדש בקדושת ארץ ישראל מעת הולדתו ועד לפטירתו כיצד הוא אינו מבין את אופי בניו. האם באמת לא ידע שהברכות צריכות להנתן ליעקב שהוא ממש"ך האבות? בפרקי דר' אליעזר ישנה תשובה שנראית פשוטו של מקרא וכן מסבירה היא בפשטות את התמיהה שהוזכרה למעלה. בסוף פרשת תולדות מופיעה ברכה נוספת שעליה אין כל מחלוקת בין יצחק ורבקה והיא בעצם הברכה העיקרית ואותה כל הזמן ייעד יצחק ליעקב. מדובר על ברכה שנקראת בשם ברכת אברהם והיא ברכת "לזרעך אתן את הארץ הזאת". כאמור מעולם לא היתה איזה שהיא מחשבה שיעקב לא יקבל ברכה זו. כל הויכוח בין יצחק לבין רבקה היה לגבי הברכה של "ויתן לך האלקים מטל השמים ומשמני הארץ רוב דגן ותירוש. יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים...". כלומר יש לנו שתי קבוצות של ברכות. קבוצה אחת עוסקת בברכה לשפע של עושר, עוצמה וכח. ענינים שהם

בתחום החומר, ואילו הקבוצה השנייה ענינה דברים שברוח. ארץ ישראל אינה ככל הארצות. יש לה נשמה מיוחדת משלה וכן הדבר לגבי עם ישראל. זוהי מהותה האמיתית של ברכת אברהם. היוצא מדברינו שלגבי הברכה הרוחנית היה ברור לכל וודאי שליצחק, שברכה זו שייכת ליעקב; והיא היא הברכה שנתן ה' לאברהם ואברהם ליצחק ויצחק העביר ליעקב. הויכוח היה לגבי הצד החומרי. יצחק חשב שיש לחלק את סוגי הברכות בין בניו, כפי שגם אביו נתן מתנות לבני הפלגשים. אבל רבקה טענה ששלמות ישנה רק כשבנוסף לצד הרוחני יש גם ברכה חומרית. בסופו של דבר הקב"ה הסכים עם רבקה ויצא שיעקב קבל את שתי קבוצות הברכות ואף יצחק בסופו של דבר מקבל עמדה זו. נכון שהעיקר היא ברכת אברהם. אבל ברכה שלמה ישנה רק כשמצטרפת לכך גם הברכה החומרית.

“שקר החן והבל היופי... אשה יראת ה' היא תתהלל”

מעין מה שהוסבר קודם לכן; ניתן גם לפרש הפסוק שבכותרת ממשלי. על המשפט “הן יראת ה' היא חכמה” מסבירים במדרש שבלשון יונית הן זה אחד (ובדומה באנגלית ONE), כלומר החכמה האחת היא יראת ה'. במילים אחרות חכמה בעלת משמעות, כמספר אחד, היא יראת ה'. לעומת זאת הבל, אפס, הם החן והיופי; דברים שהם ענינים חומריים. הספרה אחת היא בעלת משמעות גם כשהיא עומדת בפני עצמה, ואילו הספרה אפס אינה בעלת כל משמעות כשעומדת לבד ואף כאשר היא קודמת לספרה בעלת משמעות. כלומר הקנינים החומריים כשעומדים בפני עצמם ואף כשהם מקושרים לערכים גופניים אלא שהם ההתחלה והראשית, אזי אין להם כל ערך והם בבחינת אפס, הבל. אבל לעומת זאת הספרה אחד הגם שהיא בעלת משמעות כשהיא לבדה; בכל זאת כאשר נוספים לה לאחריה אפסים הרי המשמעות גדלה. וככל שמוסיפים יותר אפסים המשמעות המספרית גדלה. לא הרי 1 כ־10 ולא הרי 10 כ־1,000,000. כך גם לא הרי החשיבות של יראת ה' לבדה ללא כל תוספת ענינים חומריים; כחשיבות היותר גדולה של יראת ה' שעל גבה נוספים ענינים גופניים; כעושר, חן ויופי. יראת ה' היא יותר שלמה כשמחוברים אליה ההבלים. כפי שברכת אברהם יותר שלמה כשחבורה לה ברכת משמני הארץ.

את הפסוקים: “לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי אם על פי מוצא פי ה'...”; “לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות”, מסביר הר"ן בדרשותיו בדרך הבאה. ענינים גופניים לבדם אין בהם ממש. אבל הנרצה הוא שבנוסף לרוחי, יהיה חיל וכח. וכן שבנוסף ל“פי ה'” צריך לחם. ופסוק זה של לחם אף מודגש במקרא “לבדו”, כלומר הלחם לבדו אין בו להחיות. אבל החיבור

של רוח וחומר הוא הרצוי ויש בו כדי להשביע כל נפש שוקקה.

“לא יירשך זה כי אם היוצא ממעך הוא יירשך”
לפני ארוע ברית בין הבתרים אומר אברהם לקב"ה הן לי לא נתתה זרע ובן משק ביתי הוא זה שיירשני. ואנו עומדים תמהים כיצד זה עומד אברהם ולא מקבל את הבטחתו של ה' שיוולד לו זרע? אבל משנדקדק בכתוב נמצא שטענתו של אברהם לא היתה, לא יהיה לי זרע, אלא הזרע שודאי יהיה לי לא יהיה מסוגל לרשת אותי והוא ואנכי אברהם זקן ועם מותי הוא, זרעי, יהיה צעיר ביותר ולא ידע לדאוג לנכסיו, ועבדי בן משק ביתי שיהיה האפוטרופוס הוא ישתלט על נכסי וממילא הוא, בן משק ביתי, הוא יהיה היורש. הקב"ה עונה לאברהם על חששו זה. דע לך שזרעך הוא יהיה היורש ואין מקום לחששך.

גם מכאן אנו למדים על החשיבות שנתן אברהם אבינו לקנינים החומרניים לגבי זרע עם ה'. ולמדים אנו שהקב"ה מחשיב זאת.

גאולת ממונן של ישראל

בדברי חכמינו אנו מוצאים שתי גישות לגבי מקור הכסף שעליו נאמר “וינצלו את מצרים”. שני הסברים להיתר שהיה לבני ישראל לקחת כסף שלכאורה שייך למצריים. גישה אחת מופיעה בבבלי פסחים (ק"ט): “אמר רב יהודה כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים שנאמר וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא. אין לי אלא שבארץ מצרים ושבארץ כנען, בשאר ארצות מנין תלמוד לומר וכל הארץ באו מצרימה. וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהן שנאמר וינצלו את מצרים”. הגישה השנייה מובאת בויכוח, שעליו מספרים חכמינו, שהתנהל לפני אלכסנדר מוקדון בין אומות העולם לבין ישראל. בבר"ר (על סדר חיי שרה): “... אמרו מצרים מתורתן אנו באים עליהם. ששים ריבוא יצאו מאצלינו טעונים כלי כסף וכלי זהב דכתוב וינצלו את מצרים יתנו לנו את כספנו ואת זהבנו. א"ל גביעה בן קוסם: אדוני המלך ס' ריבוא בני אדם עשו אצלם רד"ו שנים מהם כספים ומהם זהבים (צורפי כסף וזהב) שנוטלים בשכרן דינר ליום. ישבו פלוסופים וחשבו ולא הגיעו למאה שנה עד שנמצאת ארץ מצרים יורדת לטימיון...”. (דרשה זו נמצאת גם בבבלי סנהדרין צ"א). המשותף לשתי הגישות בכך שזכאים היו בני ישראל לנצל את מצרים. גישה אחת אומרת שבעצם כספם של המצרים שייך היה ליוסף והיות ובני ישראל הם יורשיו ממשיכיו, לכן שלהם הכסף. הגישה השנייה אומרת שהכסף הוא שכר העבודה שהגיע ומגיע לבני ישראל תמורת עבודתם את מצרים.

אם בתחילת הדברים ראינו לגבי גאולתן של ישראל שיש כפליים: גאולת הגוף וגאולת הרוח כאן אנו למדים שישנה גם גאולת הממון של ישראל. כידוע גאולת מצרים מלמדת על כל הגאולות: "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". בגאולת מצרים נאמר שממון של ישראל ייגאל. ומזה נלמד לכל הגאולות. בערבי פסחים (שם קיט.) מבואר דבר זה במפורש: "...והיה מונח (הכסף שהעלו ישראל ממצרים), עד רחבעם, בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם... בא זרח מלך כוש ונטלו משישק. בא אסא ונטלו מזרח מלך כוש ושיגרו להדרימון בן טברימון. בא יהושפט ונטלו מבני עמון והיה מונח עד אחז. בא סנחריב ונטלו מאחז. בא חזקיהו ונטלו מסנחריב. והיה מונח עד צדקיה. באו כשדיים ונטלוהו מצדקיה. באו פרסיים ונטלוהו מכשדיים. באו יונים ונטלוהו מפרסיים. באו רומיים ונטלוהו מיד יונים ועדין מונח ברומי". ברור מכאן שגם לגבי ממון שייכים מושגי גלות וגאולה. ואף שממון הוא דבר חיצוני לגוף יש לגביו חשיבות של גאולה.

היוצא מכל האמור לעיל שחיים בעולם הזה פירושם חיבור גוף ורוח ואין אחד מבלי האחר. כפי שגוף האדם ללא רוח אין זה אדם חי אלא דבר מת. וכן להיפך, רוח בלבד בעולם הזה איננה האדם אלא משהו שלא בתחום העולם שאנו עסוקים בו לכן חיים פירושם לגבינו חיבור רוח וחומר. וכן הם הדברים בכל הסובב אותנו.